

ПУТЕВИМА РЕЧИ

Зборник радова у част Даринки Гортан Премк

Уредник:
РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ

Београд
2017.

Ненад Б. Ивановић*

Институт за српски језик САНУ
Београд

ЛЕКСИКОГРАФСКИ ПОСТУПАК У ОГЛЕДУ РЕЧНИКА СКА (1944) И РЕЧНИКУ САНУ (НА ПРИМЕРУ ОБРАДЕ ПОЛИСЕМНИХ РЕЧИ)**

Овај рад представља упоредну анализу лексикографског поступка у *Огледу Речника српскога књижевног и народног језика СКА* (1944) и у трећој књизи *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (1965). Поред се методе обраде лексема *глава* и *глас* у оба речника на плану формулације значења (ширина и сложеност лексикографског описа, еквиваленција речничког описа) и на плану организације и распореда значења у речничком чланку. У оквиру сваког плана поређења врши се лексичкосемантичка и лексичкограматичка анализа чинилаца који мотивишу различите лексикографске приступе лексичком значењу у О. СКА и Р. САНУ III. Приказ ових чинилаца даје се у закључку рада.

Кључне речи: лексикографски поступак, историја лексикографије, теорија лексикографије.

Увод

1.1. У овом раду полазимо од термина *лексикографски поступак* као скупа стратегија у лексикографској обради речи које су, у историјском и методолошком смислу, специфичне за одређени речник.¹ На тој основи

* nenad.ivanovic@isj.sanu.ac.rs

** Рад је израђен у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Термин *лексикографски поступак* у српску науку о језику увела је И. Грицкат (1981). Иако се, почев од 70-их година 20. века, лексикографским поступком (махом у Р. САНУ) бавио низ истраживача лексикографско-лексиколошке оријентације (у: Драгићевић 2014: 20–23), има мало радова који ову тему осветљавају из упоредне перспективе,

разматрају се разна питања формализације речничког описа: начин идентификације и формулације значења; редослед значења у речничком чланку; специфичности код семантичке рашчлањености речи и др. (Грицкат 1981: 3–11).

1.2. *Предмет, грађа и методолошки поступак.* За задатак нашег рада поставили смо упоредну анализу лексикографског поступка у *Огледу Речника српскога књижевног и народног језика СКА* (1944) (сигла: О. СКА) и у трећој књизи *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (1965) (сигла: Р. САНУ III). Анализа се изводи поређењем обраде лексема *глава* и *глас* у наведеним речницима, полазећи од њихове формалне структуре (нпр. ширина и разуђеност лексикографског описа). Уочене разлике у структури одредница експлицирају се са становишта лексичкосемантичке и лексичкограматичке мотивације за развој полисемије поменутих лексема. Избор грађе мотивисан је чињеницом да су ове лексеме, као просте, неизведене речи са разуђеном полисемантичком структуром, репрезентативне за лексикографски поступак у О. СКА²; док је обрада лексеме *глава* у Р. САНУ III несумњиво репрезентативна за лексикографски поступак у овом речнику.³ Са друге стране, сам избор речника који се пореде мотивисан је сазнањем да се, управо у периоду од издавања О. СКА до Р. САНУ III (од четврте до шесте деценије 20. века), српска дескриптивна лексикографија конституише као научна дисциплина – што значи да, под утицајем нових научних парадигми, активно преиспитује своје методолошке поставке.⁴

нпр. М. Дешић, у раду посвећеном обради израза у српској лексикографији (Дешић 2014). Упоредном обрадом полисемије у репрезентативним речницима енглеског и српског језика (за српски језик: Р. САНУ, Р. МС и Р. СЈ) на примерима одредница глагола *гледати*, *играти* и *казати* бави се А. Халас у својој докторској тези (Халас 2014).

² Изложено потврђујемо следећим наводима: у О. СКА лексема *глава* броји 18 засебних семантичких реализација (према 36 у Р. САНУ III), а лексема *глас* 22 (према 23 у Р. САНУ III). Уз ово, у О. СКА избројана су 222 деривата лексеме *глава* (према 278 у Р. САНУ III), као и 54 деривата лексеме *глас* (према 104 у Р. САНУ III). Узете заједно, обраде лексема *глава* и *глас* (са деривационим гнездима) заузимају највећи део О. СКА (34 од 55 страна речничког текста).

³ О томе сведоче две ствари: прво, чињеница да лексема *глава* (а са њом и лексема *глас*) као проста, неизведена реч са општим значењем *дела (људског и животињског) тела* подлеже многобројним (ако не и свим) семантичким трансформацијама именичке групе које захтевају лексикографску обраду (уп. Гортан Премк 1997: 57–109); и друго, чињеница да су на обради ове лексеме у Р. САНУ III радили врсни лексикографи: Наталија Цвијетић (основна обрада и помоћна редакција) и Ирена Грицкат Радуловић (основна редакција). Овај други податак добили смо од Д. Г. Премк, за шта јој се најљубазније захваљујемо.

⁴ У овом контексту исп. тврдњу И. Грицкат да су тек у раздобљу од 1947. до 1955. биле уношене „неке од последњих основних поставки [...] у рад на Речнику (САНУ)” (Грицкат 1996: 71).

1.3. *Циљ анализе.* У датом контексту, поређење лексикографског поступка у О. СКА и Р. САНУ III има за циљ да осветли главне специфичности приступа лексичком значењу код оба ова речника и да тиме истражи њихове лексикографске концепције. Резултати анализе изведене у раду спадају у област лексикографске историографије, као дисциплине која истражује развој формално-научних принципа у обради језичког материјала који су заслужни за организацију речника у одређеном историјском периоду (према: Свигерс 2010: 1–3).

Лексикографска обрада лексема *глава* и *глас* у О. СКА и Р. САНУ III

2. Упоредну анализу одредница *глава* и *глас* у О. СКА и Р. САНУ III разматрамо према следећим елементима: броју и редоследу значења у речничком чланку, лексикографској дефиницији и критеријумима за идентификацију и формулацију секундарних значења. Анализа се изводи полазећи од теоријског модела полисемије који је изложен у делима Л. Згусте (Згуста 1991) и Д. Г. Премк (Гортан Премк 1997, посебно в. формулације настале на основу анализе обраде секундарних значења лексема *глава*).

3.1. Увидом у обраду лексема *глава* и *глас* у О. СКА и Р. САНУ III запажа се да се њихове лексикографске дефиниције заснивају на заједничким полазним принципима.⁵ Поменути принципи, у методолошком смислу, представљају лексикографску и лингвистичку актуелизацију општих законитости дефинисања које потичу из формалне логике као науке о систематским облицима мишљења.⁶ Такво стање запажа се већ

⁵ Исто запажање износи М. Р. Тешић: „Ако бисмо поредили овај текст (из О. СКА) са секцијом *глава – глече* у III књизи Речника САНУ, видели бисмо да [...] су основни принципи обраде остали исти” (Радовић Тешић 2009: 193).

⁶ Везу између логичког посматрања и лексикографског формулисања помињу многи лексикографи, нпр. Л. Згуста, који успоставља директну повезаност ова два појма (Згуста 1991: 67 и д.). У О. СКА дефинисање неизведених речи описано је логичким путем, као „одређивање граница међу појединим значењима” (Бошкових et al. 1944: XI), док је у *Уводу* у Р. САНУ поменуто да „приликом набрајања значења [...] она иду логичким редом” (Белић 1959: XXX). Поређењем начела формално-логичког дефинисања, која су описана у делу *Логика за школску и приватну употребу* филозофа и лексикографа С. Ристића, са чл. 76 *Упутстава за израду Р. САНУ*, у коме су дата правила лексикографског дефинисања, долази се до сродног закључка. Тако нпр. у логичком начелу да „дефиниција не сме бити ни шира (*altior*) ни ужа (*angustior*)” препознајемо формулацију из *Упутстава* да је „тачна [...] она дефиниција која не садржи ни мање ни више елемената него што је потребно”; у начелу да „искуствени (емпирички) појам [...] не исцрпљује предмет [који се дефинише]”, формулацију да обрађивач „треба да избегава дефиниције које представљају, макар и сасвим тачно, илустровање само онога што је нађено у при-

при поређењу дефиниција основних значења лексема *глава* и *глас*, које су дате у форми архисеме (за лексему *глава* у оба речника: ДЕО ЧОВЕЧИЈЕГ / ЖИВОТИЊСКОГ ТЕЛА; за лексему *глас* у оба речника: ПРОИЗВЕДЕНИ ЗВУК) и диференцијалних сема (за лексему *глава* у оба речника: а) ГОРЊИ / ПРЕДЊИ ДЕО; б) У КОМЕ ЈЕ МОЗАК; за лексему *глас* у оба речника: а) КОЈИ ЈЕ ПРОИЗВЕДЕН ГОВОРНИМ ОРГАНИМА; б) КОЈИ СЕ МАНИФЕСТУЈЕ КАО ГОВОР).⁷

бр. знач.	О. СКА <i>глава</i>	бр. знач.	Р. САНУ III <i>глава</i>	
1.	<i>Горњи или предњи део човечијег или животињског тела, у коме је мозак.</i>	1. а.	<i>горњи део човечијег, односно предњи део животињског тела у коме се налази мозак и главна чула.</i>	основно значење

бр. знач.	О. СКА <i>глас</i>	бр. знач.	Р. САНУ III <i>глас</i>	
1.	<i>Звук произведен говорним органима: физичка страна говора.</i>	1. а.	<i>звучи, збир звукова људских говорних органа, говор, певање, разни узвици и др.; звучање, звук говора, певања и сл.</i>	основно значење

3.2. Са друге стране, разлике у овим речницима тичу се два типа лексикографских поступака: 1) *формулације значења* и 2) *организације и распореда значења у речничком чланку*. У делу који следи рећи ћемо нешто више о оба типа.

4. *Формулација значења*. На плану формулације значења у О. СКА и Р. САНУ III запажају се следеће разлике: 1) у ширини и сложености лексикографског описа; и 2) у еквиваленцији речничке дефиниције.

4.1. У представљању разлика у ширини и сложености лексикографског описа код оба речника полазимо од следећих примера:

меру, већ мора да тражи шире, основно значење, под које се и значење примера да подвести", и сл. (Ристић 1938: 66–72; *Упутства*, чл. 76).

⁷ За утврђивање комплементарности дефиниција у О. СКА и Р. САНУ III важна је и чињеница да у оба речника секундарна значења, без изузетка, представљају контекстуалне реализације полазног семантичког садржаја.

бр. знач.	О. СКА глава	бр. знач.	Р. САНУ III глава	Механизам полисемије
2.	<i>Живот.</i>	3. а.	<i>живот (често и у устаљеним говорним обртима с глаголима: бранити, дати, давати, (из)губити, заложити, стављати, чувати и др.).</i>	синегдоха у садејству са метонимијом
Изр.	<i>дати, давати главу – гарантовати животом, кладити се у живот.</i>			
4.	<i>Лице, личност, човек.</i>	2. б.	<i>(често с атрибутом добра, велика и сл.) умна, даровита особа</i>	синегдоха
5.	<i>Појединац, јединка скупа.</i>	4. а.	<i>особа, личност, појединац.</i>	синегдоха (човек)
		4. в.	<i>(обично допуњено речима: стоке, брва и сл.) грло, брав; јединка роја, јата и сл.</i>	синегдоха (животиња)
7.	<i>Оно што је матица чега; што доминира чим, што је у неком погледу прво по важности (код чега).</i>	6. а.	<i>политички, економски, културни центар неког подручја, главни град.</i>	метафора
		6. б.	<i>заст. виша организациона јединица, руководећи орган.</i>	

4.1.1. Како показује изложено, разлике на овом плану поступака мотивисане су различитим односом лексикографа према категоријално-семантичким својствима која мотивишу настанак секундарних значења лексема у контексту, односно различитим описом тих својстава на нивоу лексикографске формулације. Карактеристичан је пример значења лексема глава у О. СКА 7. и Р. САНУ III 6. а., која су формулисана као метафорична одвајања по обрасцу по коме се неки појам поистовећује са главом тиме што има централан и истовремено и доминантан положај у ширем простору (као у пр. *Солун је природна глава целој Македонији*). У односу на ово, лексикографска дефиниција у О. СКА формулисана је на такав начин да представи главу као појам који се првенствено перципира као доминантан и примаран; док еквивалентна дефиниција у Р. САНУ III 6. а. представља главу као појам који је централизован у односу на перспективу говорника (исти пр.).⁸ Давање предности централном положају главе као мотиватору значења у Р. САНУ III омогућило је да се то значење даље профилише према апстрактнијим доменима, па је глава као појам који је надређен у односу на друге појмове у Р. САНУ III описана у засебној значењској тачки

⁸ Изложене разлике потврђује то што је значењска тачка глава 7. у О. СКА шира од тачке 6. а. у Р. САНУ III за оне примере који имају значење главе само као доминантног, примарног појма, нпр.: *дани очи Ђурђева дана су глава од године, први литар ракије се зове првенац (глава) и сл.*

(пр. *Свагда је нишки ђумрук предавао своје рачуне Београдском ђумруку, као глави својој*. О. СКА 7; Р. САНУ III 6. б.).

4.1.2. Разлике у ширини и сложености лексикографског описа присутне су и код значења која су настала као резултат синегдохе. Тако је нпр. дефиниција секундарног значења лексеме *глава* и у О. СКА 5. и у Р. САНУ III 4. а. изведена значењском транспозицијом на оси ДЕО → ЦЕЛИНА (*глава* → *јединка*), али формулација поменутих значења у речницима упућује на то да се она не представљају на исти начин. Дефиниција у О. СКА 5. садржи метајезичку константу *јединка* (*скупа*) примењену и на људе и на животиње (као у пр. *Кувар им ... сипа на сваку главу по ... кашику* и *Десетак ... [је] двадесета глава од розате марве*); док се у Р. САНУ III метајезичка константа *јединка* употребљава за опис именице *глава* само када се њом именују животиње (у споју са детерминаторима *јато* или *рој*, које сугеришу јачу интегрисаност означеног појма у скуп јединки исте врсте, Р. САНУ III 4. в.). Изложено упућује на закључак да се у Р. САНУ III у односу на О. СКА опис механизма синегдохе додатно профилише метајезичким путем, према антропоморфном и(ли) зооморфном контексту.

4.1.3. Разлике у сложености описа у посматраним речницима могу се пратити и на плану лексичкограматичке спојивости, где Р. САНУ III показује више слободе у укључивању ове појаве у опис значења од О. СКА.⁹ Навешћемо два карактеристична примера. Дефиниција лексеме *глава* у О. СКА 2. и Р. САНУ III 3. а. својим основним (појмовним) делом је идентична у оба речника, али је у Р. САНУ III та дефиниција модификована описом употребе лексеме *глава* у (уводним) конструкцијама са глаголима *бранити*, *давати* и др., чиме је њено значење приписано посебном, граматикализованом домену. У О. СКА исти контекст реализације лексеме *глава* представљен је тек посредно, у фразеолошком делу одреднице, где се израз *дати, давати главу* дефинише формулацијама: *гарантовати животом, кладити се у живот*. И основни (појмовни) садржај значења лексеме *глава* у О. СКА под т. 4. и Р. САНУ III 2. б. такође је комплементаран (*лице, личност, човек* у О. СКА : *особа* у Р. САНУ III), али је у Р. САНУ III дефиниција модификована информацијом о слагању лексеме *глава* са атрибутима (придевима *добар, велики*), што утиче на то да се њено основно значење семантички профилише према позитивном контексту.¹⁰ Из упоредног прегледа ових значењских тачака у речницима је уочљиво на који начин (не)регистровање лексичке и

⁹ Лексикографски поступци у представљању лексичке и граматичке спојивости на примеру грађе из Р. САНУ описани су у раду: Ристић 2004.

¹⁰ Граматички контекст који одређује значење лексеме *глава* у наведеним значењима уводи се у дефиницију Р. САНУ III лексикографском константом *често*, која сигнализира то да поменути контекст не мора бити експлициран на нивоу исказа, али да представља неопходан услов семантичке реализације лексеме на нивоу дискурса.

граматичке спојивости утиче на избор семних обележја која улазе у састав секундарног значења (од неутралних, појмовно оријентисаних у О. СКА према позитивним, контекстуално оријентисаним у Р. САНУ III). Све што је наведено сведочи о разликама у концепцији обраде код анализираних речника.

4.2. У представљању разлика у еквиваленцији лексикографске дефиниције полазимо од следећих примера:

бр. знач.	О. СКА глас	бр. знач.	Р. САНУ III глас	Механизам полисемије
1.	<i>Звук произведен говорним органима: физичка страна говора.</i>	1. а.	<i>звуци, збир звукова људских говорних органа, говор, певање, разни узвици и др.; звучање, звук говора, певања и сл.</i>	основно значење диференцијалне семе
2.	<i>Речи, говорна садржина.</i>			
5.	<i>Вест.</i>			
6.	<i>Оно што се говори, прича о коме (чему); причање, реч.</i>	5. а.	<i>вест, новост, обавештење; писмо, порука; оно што се прича, гласина, непроверена вест.</i>	метафора

бр. знач.	О. СКА глава	бр. знач.	Р. САНУ III глава	Механизам полисемије
6.	<i>Водећа личност, првак, вођ.</i>	5. а.	<i>личност која руководи, управља; старешина, руководилац, вођа, првак.</i>	синегдоха у садејству са метафором
		5. б.	<i>онај који се својом способношћу, својим талентом највише истиче у једној делатности, главни представник.</i>	
8.	<i>Предњи, чеони, горњи и почетни део чега</i>	7.	<i>врх, вршак на горњем делу нечега.</i>	метафора (положај)
		12. а.	<i>један од крајева, један од прилазних делова каквог објекта издуженог облика.</i>	
		13. а. вој.	<i>део веће војне јединице истурен у правцу кретања, чело војске.</i>	
		13. б.	<i>почетни део неког низа или поворке, чело.</i>	

Изложени примери упућују на то да се разлике овог типа у оба речника јављају у форми нееквивалентних стратегија у формулисању значења

лексема у односу на њихову појмовно-семантичку вредност и контекст реализације.

4.2.1. Тако је нпр. лексема *глас* у О. СКА у основном значењу дефинисана као *звук произведен говорним органима*, при чему је наглашено да главну карактеристику тог звука чини *физичка страна говора* (О. СКА *глас* 1.), док је, са друге стране, конкретизација појма *гласа* као *говорне садржине* дата у овом речнику под т. 2. У Р. САНУ III обе формулације дате су као семантичке компоненте основног значења, под т. 1. а. (*збир звукова људских говорних органа и говор*). Изложено упућује на закључак да се у О. СКА значење лексеме *глас* изводи на скали појмовне општости, од физичке манифестације (у пр. *човек дубока гласа*) према смисаоном садржају (у пр. *свирала издаје глас: 'у цара Трајана козје уши'*), односно да се појмовно општије значење у О. СКА сматра за примарније. Импликације таквог начина дефинисања у О. СКА видљиве су у секундарним значењима лексеме *глас* која су индукована метафором (у т. 5. и 6.). Значење у т. 5. формулисано је као одвајање по обрасцу по коме се неки појам поистовећује са гласом по томе што представља појам вести (у пр.: *Кроз батерију се пронео глас да ћемо вечерас кренути*), а значење у т. 6. по томе што представља садржај вести (*оно што се говори, прича о коме (чему), у пр. Ти ... си и гласом и делима починио ... незгода*). У Р. САНУ III обе формулације дате су као присенци једног значења.

4.2.2. Са друге стране, случајеви усложњавања дефиниције у Р. САНУ III у односу на О. СКА најчешће су везани за дефинисање контекстуалних ограничења речи. Карактеристичан пример представља значење лексеме *глава* мотивисано метафоричном трансформацијом према положају појма, које је у О. СКА под т. 8. дато формулацијом *предњи, чеони, горњи и почетни део чега*. Насупрот овој (семантички подспецификованој) формулацији стоје четири еквивалентне формулације у Р. САНУ III (за стандардни језик: под т. 7, 12. а., 13. а., 13. б.). Ове формулације у Р. САНУ III одређене су семантичким односом између лексеме *глава* и зависног члана генитивне синтагме, која је апстрахована из контекста употребе ове лексеме у примерима наведеним у речнику. Зависни члан генитивне синтагме има улогу семантичког постмодификатора (X) који садржи информацију о значењу лексеме, као у пр.: *глава као вршни део X (глава брда / кошнице, Р. САНУ III т. 7.)*; *глава као предњи положени део X (глава моста / долине, Р. САНУ III т. 12. а.)*; *глава као почетни покретни део X (глава (војне) поворке, Р. САНУ III т. 13. а.-б.)*.¹¹ Исти тип разлика среће се при поређењу секундарних значења лексеме *глава* у генитивним синтагмама

¹¹ Предлог другачијег модела дефиниције ове групе значења дат је у: Гортан Премк 1997: 104. Семантичку анализу синтагми са адноминалним генитивом, заједно са напоменама о њиховој речничкој обради, даје И. Грицкат (1986).

изложеним у Р. САНУ III под т. 5. а. и 5. б., којим одговарају значења у О. СКА под т. 6. Услођавање полазног семантичког садржаја *водећа личност, првак, вођ* из О. СКА у Р. САНУ III одвија се кроз дефиницију односа између лексеме *глава* и њених семантичких постмодификатора, по моделу: ГЛАВА КАО ОБЈЕКАТ ПРИПАДАЊА Х (*глава куће, глава завереника*, Р. САНУ III 5. а.); и ГЛАВА КАО ОБЈЕКАТ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ Х (*глава песника, глава писаца*, Р. САНУ III 5. б.).

5. *Организација и распоред значења у речничком чланку.* У представљању разлика на овом плану лексикографског описа полазимо од следећих примера:

бр. знач.	О. СКА глас	бр. знач.	Р. САНУ III глас	Механизам полисемије
1.	<i>Звук произведен говорним органима: физичка страна говора.</i>	1. а.	<i>звуци, збир звукова људских говорних органа, говор, певање, разни узвици и др.; звучање, звук говора, певања и сл.</i>	основно значење диференцијалне семе
2.	<i>Речи, говорна садржина.</i>			
		2.	<i>способност рада говорних органа, моћ говора; способност или дар за певање.</i>	специјализација
3.	(књиж., песн.) <i>Унутрашња сугестија.</i>			метафора
4.	Код неких животиња, код инструмената, код неких предмета и природних појава: <i>звук као глас 1.</i>	1. б.	<i>звуци које производе нарочити органи животиња (крик, дрека, цвркулт и сл.).</i>	латисемија
		1. в.	<i>звуци неживих звучних извора (музичких инструмената и др.); шумови које одају разни предмети, направе, или које изазивају природне појаве.</i>	
12.	(муз.). <i>тон.</i>	3. в.	<i>в. тон, звук који постаје правилним треперењем звучног извора.</i>	терминологијација
13.	(муз.). <i>Људски глас по својој висини (сопран, мецосопран, алт, тенор, баритон, бас).</i>	3. муз. а.	<i>певачки тип, врста, према регистру тонова које певач може певати; једна од мелодијских линија у вишегласном музичком комаду.</i>	
15.	<i>Напев, арија, мелодија.</i>	3. муз. б.	<i>мелодија, арија.</i>	

5.1. Из изложеног се види да се примери нееквиваленције речничког описа у О. СКА и Р. САНУ III на плану организације и распореда значења

тичу избора појмовно-семантичких чинилаца који одређују устројство и поредак значењских тачака у речничком чланку. Разлике овог типа видљиве су најпре у дефиницијама лексеме *глас* у О. СКА 1–4. и Р. САНУ III 1. а.–в.–2, које обухватају у основи исти семантички садржај. У складу са концепцијом дефиниције у О. СКА која се, како је истакнуто у т. 4.2.1., изводи на скали појмовне општости (од најопштијег према ужим појмовима), груписање значења у овом речнику извршено је полазећи од категорије људског као прототипа око кога се групишу категорије дефинисане у т. 1.–3.: ЗВУК ПРОИЗВЕДЕН ОД СТРАНЕ ЧОВЕКА → ГОВОРНА ИНФОРМАЦИЈА, САДРЖИНА → УНУТРАШЊА, АПСТРАКТНА СУГЕСТИЈА; док се на периферији овог система налазе категорије из т. 4.: ГЛАС ЖИВОТИЊЕ И ГЛАС ПРЕДМЕТА. Са друге стране, у Р. САНУ III значење лексеме *глас* формулисано је имајући у виду семантичку продуктивност њеног основног значења, па су тако категорије ГЛАС ЖИВОТИЊЕ И ГЛАС ПРЕДМЕТА успостављене као резултат платисемичног проширивања домена њене номинације, интегрисане у састав дефиниције основног значења, испред категорија које припадају метафори (Р. САНУ III 1. б.–в.).

5.2. Разлике у организацији речничког чланка могу се регистровати и у његовој термилошкој зони, где се запажа да Р. САНУ III у односу на О. СКА тежи семантички сложенијим описима термилошких значења, као и интегрисању тих значења у полисемантичку структуру. Термилошке реализације у О. СКА дате су на периферији речничког чланка, у виду формулација радијално везаних за појмовну вредност основног значења. И полазиште термилошких реализација датих у Р. САНУ III лежи у основном значењу, али се оне обрађују ланчано, као семантичке трансформације тог значења у оквиру једног термилошког домена. Из ових разлога навођење термилошких значења у О. СКА има редослед од најопштијег (под т. 12.) према највише термилологизованом (под т. 15), док је у Р. САНУ III редослед обрнут: као прво по реду долази значење које је највише термилологизовано (под т. 3. а.).

Закључак

6. Све што је до сада изложено о поређењу структуре одредница у О. СКА и Р. САНУ III наводи на закључак да код ових речника, поред заједничке полазне основе, постоји и одређен ниво разлика у односу према лексичком значењу и његовом опису у речничкој пракси. Те разлике се уочавају: 1) у односу између појмовног и семантичког садржаја дефиниције значења; и 2) у лексичкограматичкој спојивости као инструменту формулације значења и саставном делу речничког описа.

6.1. Разлике у односу између појмовног и семантичког садржаја дефиниције значења уочљиве су на свим формалним плановима речничке

обrade. Код О. СКА, за разлику од Р. САНУ III, преовлађују формулације које су упрошћене и апстраховане у односу на семантички садржај лексеме. Редослед ових формулација прати *систем појмовног уопштавања*: значења се наводе у редоследу од општег према специфичном. Са друге стране, организација значења у Р. САНУ III показује да се лексикографски опис везује пре за семантичку него за појмовну вредност лексеме, што значи да се различити појмовни садржаји који имају исту семантичку реализацију наводе у саставу једне дефиниције (обично одвојени тачком и запетом). За разлику од овог, поредак значења у Р. САНУ III прати *систем уопштавања према семантичком садржају*, што значи да се нпр. категорије које настају платисемичним проширивањем основног значења сматрају за примарније од категорија које настају као резултат његове трансформације путем метафоре – без обзира на домене којима изворно припадају.

6.2. Увођење описа лексикограматичке спојивости у дефиницију значења речи карактерише Р. САНУ III, док се О. СКА у овом домену углавном служи другим лексикографским стратегијама (нпр. фиксирање специфичног контекста употребе лексеме у фразеолошком делу одреднице). Усложњавање метафоричних значења у Р. САНУ III у односу на О. СКА видљиво је и код дефиниција формулисаних на основу односа између именичке лексеме и зависног члана њене генитивне синтагме, која је апстрахована из примера у својству лексикографског модела.

6.3. Надамо се да ће овај рад послужити за даља истраживања о односу између логичких и семантичких теорија о значењу речи и њиховој примени у српској лексикографији 20. века.

ИЗВОРИ

- О. СКА:** Р. Бошковић (ур.) (*et al.*), *Речник српскога књижевног и народног језика, огледна свеска*, Београд: Српска краљевска академија, 1944.
- Р. САНУ III:** А. Белић (ур.) (*et al.*), *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: Српска академија наука и уметности, 1965.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1959:** А. Белић, Увод (у Р. САНУ), у: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, књ. I, Београд: САНУ, VII–XXVI.
- Бошковић et al. 1944:** Р. Бошковић, Увод (у Огледну свеску Р. СКА), у: *Речник српскога књижевног и народног језика, огледна свеска*, Београд: СКА, IX–XIX.

- Гортан Премк 1997:** Д. Гортан Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Грицкат 1981:** И. Грицкат, Лексикографски поступак у речницима САНУ и ЈАЗУ – показан на глаголима са префиксом *за-*, *Наш језик*, XXV/1–2, 3–23.
- Грицкат 1986:** И. Грицкат, Експресивне синтагме са генитивима у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолог*, XLII, 71–93.
- Грицкат 1996:** И. Грицкат, Наука о језику у делатности Академије, *Глас СССLXXIX Српске академије наука и уметности*, Одељење језика и књижевности, књ. 15, Београд: САНУ, 1–83.
- Дешић 2014:** М. Дешић, Обрада израза у српској лексикографији, у: Р. Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*, Београд: Филолошки факултет у Београду, 233–247.
- Драгићевић 2014:** Р. Драгићевић, Будућност српске лексикографије, у: Р. Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*, Београд: Филолошки факултет у Београду, 279–285.
- Згуста 1991:** В. Згуста, *Приручник лексикографије*, Сарајево: Свјетлост.
- Николић 2014:** М. Николић, Утврђивање одреднице у српској лексикографији, у: Р. Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*, Београд: Филолошки факултет у Београду, 61–68.
- Радовић Тешић 2009:** М. Радовић Тешић, Допринос Радосава Бошковића концепцији великог речника (из историје настанка огледних свезака Речника САНУ), у: *С речима и речником*, Београд: Учитељски факултет, 185–194.
- Ристић 2004:** С. Ристић, Информације о граматичкој лексичкој спојивости у дескриптивном речнику, *Наш језик*, XXXIV/1–2, 131–140.
- Ристић 1938:** С. Ристић, *Логика за школску и приватну употребу* (3. изд.), Београд: Књижарница Р. Ђуковића.
- Упутства:** Група аутора, Упутства за израду Речника САНУ, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Халас 2014:** А. Халас, *Полисемија у речницима енглеског и српског језика: теоријско-методолошки и практични аспекти обраде*, докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету у Новом Саду.
- Swiggers, Pierre (2010). History and Historiography of Linguistics: Status, Standards and Standing. <<https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/297571/1/en-geutomia.pdf>>. 9. 3. 2017.

Nenad Ivanović

LEXICOGRAPHICAL PROCEDURES IN *THE PROVISIONAL DICTIONARY OF THE SERBIAN ROYAL ACADEMY* (1944) AND *THE DICTIONARY OF THE SERBIAN ACADEMY* (THE CASE OF THE TREATMENT OF POLYSEMOUS WORDS)

Summary

This paper presents a comparative analysis of lexicographical procedures in the shaping of dictionary entries for the lexemes *glava* ('head') and *glas* ('voice') in the two descriptive dictionaries of the Serbian language: the *Provisional Dictionary of Serbian Literary and Vernacular Language SRA* (1944) and the *Dictionary of Serbo-Croat Literary and Vernacular Language SASA* (1965). The analysis has been carried out by comparing the semantic structures of the lexemes *glava* and *glas* in the said dictionaries starting from the formal elements of dictionary description (the width and diversity of lexicographical description, equivalence of dictionary definition, organization and ordering of meanings) and working towards their lexical semantic and lexical grammatical motivation (the perception of polysemy in the dictionary, the selection of differential semes within secondary meanings, the relation between conceptual and semantic values in definitions). Based on this analysis, we further explore the differences in the methodological approaches to the compilation of Serbian descriptive dictionaries in the 1940s and 1960s.

Keywords: lexicographical procedures, history of lexicography, theory of lexicography.